

Zelfbeelden, mythe en waarheid

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

Schriftlezing Oude Testament: Spreuken 16, 1-7

Tweede schriftlezing: Romeinen 12, 9-21

Schriftlezing Evangelie: Matteüs 5, 43-48

Inleiding

Over de martelaren van Gorcum was vroeger in de meeste geschiedenisboekjes op de lagere school niet veel te lezen (bijv. W.G. van de Hulst, *Erop of eronder*, Nijkerk 1922). De geuzen die Den Briel op 26 juni 1572 bevrijdden waren immers helden. Maar in het Vaticaanse Museum in Rome, vlak bij de Stanze di Rafaël en Sixtijnse Kapel, hangt een groot schilderij van de 19 priesters en seculiere religieuzen door de watergeuzen op 9 juli 1572 opgehangen aan de balken van een schuur in Den Briel. Ze werden in 1867 met z'n allen heilig verklaard. Het gaat over ons selectieve geheugen, de bevrijdende kracht van het geloof en het geweld verbonden aan dwingende religie.

Thema: Zelfbeelden: mythe en waarheid

Gemeente van Christus,
hebt u het gehoord?

Als de weg die iemand gaat de Heer
behaagt, doet hij zelfs zijn vijand vrede
met hem sluiten.¹

Dat is niet mis. Ik kan het bijna niet geloven. Ik heb dit nog nooit horen verkondigen, zeker niet als een kanttekening bij een oorlogsverklaring. U weet, de meeste staten geloven heilig in hun eigen gelijk. Hoe meer je dat onderstreept in je eigen propaganda, des te duivelser de tegenstanders worden, in ieder geval in de beeldvorming van jouw propaganda. De theorievorming rond de rechtvaardige oorlog, *bellum justum*, 'holy war', kruistochten, jihad en ga zo maar door, hangt van zelfrechtvaardiging aan elkaar. Het gelijk van de mensen wordt getooid met het gelijk van God. Het etiket 'God wil het' wordt op een strijd van mensen geplakt: *Deus lo vult*, predikte de paus en de ridders gingen Jeruzalem veroveren.² Dat kan nooit kloppen. Natuurlijk kan het nodig zijn je tegen onrecht en goddeloze praktijken te verzetten, als het moet in het uiterste geval met geweld, maar andere mensen blijven mensen en het demoniseren van een volk, kan nooit in overeenstemming zijn van jouw geloof in God als schepper.

In het oude Israël waren al wijze waarnemers, zoals de Spreukendichter, die hierover nadachten en het gelijk van Israël en daarmee van iedere Israëliet,

relatieveerden. God roept niet alleen anderen ter verantwoording, maar ook jouw volk en jou persoonlijk. Daarom is Spreuken 16,7 zo'n diepzinnig vers om over na te denken. Als je werkelijk meent dat je de goede zaak dient, wil dan geloven dat God erop uit is dat er mensen blijven die erop uit zijn over de kloven van vijandschap heen elkaar de hand te reiken.

Als de weg die iemand gaat de Heer
behaagt, doet hij zelfs zijn vijand vrede
met hem sluiten.

Ergens gaat hier ook het antwoord schuil op het raadsel van de liefde voor de vijand waartoe Jezus heeft opgeroepen. 'Hebt je vijanden lief en bid voor wie je vervolgen.'³ Dat betekent niet dat je vijand plotseling geen vijand meer zou zijn, of dat je ophoudt het kwaad dat je ziet in zijn plannen te bestrijden. Maar je vijanden liefhebben betekent wel open blijven staan voor de beste stemmen in het kamp van de vijand en blijven hopen en verwachten dat die stemmen een kans krijgen en gehoord zullen worden.

Dat jij alleen maar gelijk hebt en de ander alleen maar ongelijk is een vorm van versimpeling waar de oorlog om vraag, maar waarvan de vrede niet kan bestaan. Niemand kan God uitsluitend aan zijn kant claimen. Wie dat doet ontnemt aan God zijn heiligheid, zijn soevereiniteit, sterker nog, die miskent Gods overstijgende goddelijkheid, door hem in het gevecht tussen mensen te trekken.

Misschien zegt u wel: 'logisch', dat snapt toch iedereen. Dat blijkt in de praktijk heel erg tegen te vallen. We hoeven niet alleen te denken aan terroristen en jihad strijders, die naar Syrië gaan om een kalifaat te stichten. Het gaat ook over de kruistochten, waarbij in Palestina een aantal West-Europese ridderstaten werd gevestigd. Het gaat over de wapens die gezegend werden in de Eerste Wereldoorlog, nu honderd jaar geleden, toen beschaafde christelijke landen, elkaars jongeren jarenlang in de loopgraven aan flarden schoten.

Wij zijn er sinds de Tweede Wereldoorlog aan gewend geraakt oorlog te zien als een afwezigheid van vrede. Geen oorlog, vrede dus, is dan de normale toestand.⁴ Maar het is andersom: Mensen zijn ten diepste

vertrouwd met onderlinge strijd. Oorlog is ten diepste eigen aan de mensheid.⁵ Mensen zijn door oorlog gefascineerd. Het gaat over meer dan vechten. We bewonderen opoffering. We zien graag helden die moedig ten strijde trekken. In oorlog wordt beleid ontwikkeld, trouw, discipline, organisatie en een er wordt een appèl gedaan op sterk leiderschap, denk maar aan een Churchill. Oorlog is niet alleen destructief, maar ook samenbindend en kan een volk sterk maken, in ieder geval in eigen ogen. En er is ook echt georganiseerd kwaad, dat actief bestreden moet worden, als het niet anders kan met geweld. Dan gaat het erom slachtoffers te beschermen en erger te voorkomen. Soms moet er worden opgetreden omdat het anders te erg is wat er gebeurt. De mythe van de goeden tegen de slechten houdt dat allemaal bij elkaar.

Wij leven nu in 2018. Deze zomer precies 450 jaar geleden brak de opstand tegen de landsvorst van de Nederlanden uit, die toen ook koning van Spanje was. Dat was een strijd, die zou uitmonden in wat wij noemen de Tachtigjarige Oorlog. 370 jaar geleden, dus na tachtig jaar in 1648, werd de Vrede van Munster gesloten en werden de Nederlanden ook door de Spaanse koning erkend als een zelfstandige Republiek.

Mensen leven met mythen. In de strijd van de dappere Nederlanders tegen de wrede Spanjaarden stonden in de beeldvorming heldenmoed, geloof en de vrijheid centraal. Die zullen er heus zijn geweest. Maar lang niet iedereen was een held en niet iedere strijd was zuiver. Mensen scheppen een zelfbeeld, waarin het leven betekenis krijgt. Het wij-gevoel moest worden versterkt, zeker in de 19^e eeuw. Dat was een eeuw van romantiek en nationalisme. Nederland moest in de 19^e eeuw worden opgebouwd als een koninkrijk: 'God, Nederland en Oranje', het werd een nationale drie-eenheid, maar die was op een mythe gebouwd. Het ging daarbij maar voor een klein deel over feiten aangaande het ontstaan van ons land. Veel vaker ging het over de waarde van die feiten voor de actualiteit, maar die kon voor verschillende mensen heel verschillend zijn. Daar kwam ook het geloof bij om de hoek kijken. Je levensovertuiging speelt een grote rol in de wijze waarop je naar je eigen verleden kijkt. Nederland als protestantse natie was een mythe. In feite was in de 19^e eeuw 40% van de bevolking Rooms-katholiek.

Het gaat over zelfbeelden... Hoe denk je over jezelf in relatie tot de ander? Wat is mythe? Wat is waarheid? Jezus neemt zijn uitgangspunt in de naastenliefde. Maar het verrassende van de evangelietekst is de uitbreiding naar de vijand. Hoe kun je nu je vijand liefhebben? Dat gaat toch tegen alles in, zelfs tegen de taal. Je vijand is toch per definitie juist degene die je niet liefhebt. Bewust wordt in dit Jezuswoord verwarring gezaaid. Er is een waarheid die boven het

mythisch denken in vijandbeelden uitgaat. Vanuit de volmaaktheid van God gezien zijn alle mensen onvolkomen. Hun onderlinge geschillen zijn relatief. Het is goed dat zij zich dit realiseren.

Op 9 juli 1572 (dus een paar maanden na de inname van Den Briel) hingen de watergeuzen negentien Rooms-katholieken afkomstig uit Gorcum op aan de balken van een schuur bij Den Briel. Voor veel protestanten waren die geuzen helden die Den Briel hebben bevrijd en geclaimd voor de prins van Oranje en zo zorgden voor een keerpunt in de bevrijdingsstrijd van ons land. Zij stonden dus aan de basis van onze onafhankelijkheid. De negentien martelaren van Gorcum werden een beetje vergeten. Maar zelfs de beroemde kinderboekschrijver W.G. van de Hulst (1879-1963) beseftte dat hij niet zomaar in de mythe van de heldhaftige geuzen kon meegaan. Hij laat het ophangen van de negentien Gorcummers weg in zijn jongensboek, maar meldt zijn jonge lezers wel dat de geuzen voor monniken en priesters geen genade kenden en dat de Roomse kerk getrouwen niet veel goeds te van de geuzen verwachten hadden.⁶ Eigenlijk waren de geuzen de terroristen van die tijd, die zich graag als verdreven vrijheidsstrijders presenteerden, maar voor wie de meeste gewone burgers doodsbang waren.

De 16^e eeuw was de tijd van de godsdienstoorlogen. Tegenwoordig kunnen we bezorgd zijn wanneer mensen zich niet langer interesseren voor het geloof. In de 16^e eeuw moest je pas echt bezorgd zijn omdat de meeste mensen hun eigen geloofsovertuiging helemaal niet konden relativiseren. Vrijwel iedereen geloofde in God in de 16^e eeuw, maar vrede bracht het niet. Het christelijk geloof leidde daarentegen in zijn verscheurdheid voortdurend tot Europese burgeroorlogen en moordpartijen.⁷ Veel mensen konden bijna niet anders dan extremistisch denken. Jouw gelijk, was het ongelijk van de ander. De vermeende waarheid over God werd vaak afgedwongen met geweld. Christenen van verschillende overtuigingen, zoals rooms-katholiek, luthers, doopsgezind of gereformeerd, stonden lijnrecht tegenover elkaar en meenden God een grote dienst te bewijzen als ze een andersgelovige doodden.

Waar het over gaat is beeldvorming. Voor de Rooms-katholieke Kerk waren niet de geuzen, maar de negentien martelaren van Gorcum de helden van het verhaal. Zij werden heilig verklaard, maar niet omdat ze zulke goede dingen hadden gedaan. Over hun levens weten we vrijwel niets.⁸ Hun heiligverklaring vond plaats in diezelfde negentiende eeuw waarin de geuzen door protestanten als de bevrijders van Nederland werden vereerd. De Rooms-katholieken hadden, dat begrijpt u, *andere helden* nodig. De martelaren van Gorcum werden heilig verklaard, in 1867, juist in de tijd

dat de rooms-katholieken in Nederland zich begonnen te emanciperen. Zij namen niet langer genoegen met bescheiden schuilkkerken. Ze ontworstelden zich aan hun status van tweederangsburgers en gingen sparen om grote opvallende neogotische kerken te kunnen bouwen zoals de Sint Vitus in Hilversum.

W.G. van de Hulst had een andere oplossing: ‘Mij komt de wrake toe,’ spreekt de Heer. Dit Godswoord door Paulus geciteerd in Romeinen 12,19, komt uit Deuteronomium 32,35. De koster van de Sint Catharijnekerk in Den Briel had een non die protestants geworden was, verraden aan de inquisitie, waarna zij levend was begraven. De hoofdpersoon Joost was een jongen uit Den Briel die de kans had deze koster te laten sterven bij een ongeval, maar hij doet het niet en redt hem. Op het eind van het boek laat Van de Hulst de koster verdrinken en hij schrijft: ‘Dat hadden niet de mensen gedaan, maar de wrekende gerechtigheid van God.’ God is eigenlijke de held waar het om gaat in het jongensboek.⁹ God was ook de echte held waar het ging over de inname van Den Briel en de nationale zelfstandigheid van ons land. Dat was een groot werk dat God, volgens Van de Hulst ook zou voltooien.¹⁰

Zo kunnen wij niet meer geloven. Het is de onderschatte factor in de secularisatie. Afnemende belangstelling voor de kerk, gaat niet alleen over de moeite van mensen om te geloven in God. Het gaat ook over veranderende zelfbeelden, mythe en waarheid. De meeste gelovigen willen zichzelf niet als een Godgeheiligd ‘wij’ tegenover de anderen, aangeduid als ‘zij’ plaatsen. Waar dat wel gebeurt, zoals op de Balkan en in het Midden Oosten, komt er meestal weinig goed uit voort.

Toch: ‘Mij komt de wrake toe’ is een wijs uitgangspunt. Mensen realiseren zich dat zij met hun daadkracht het ten diepste zelf niet zijn die gerechtigheid verschaffen. Hoezeer geweld nodig kan zijn om een zekere orde te handhaven, de fundering van de ethiek, van goed en kwaad, wordt niet bevochten met het zwaard. De apostel Paulus heeft beseft dat fanatisme in het geloof voorkomen moet worden. In zijn brief aan de kerk van Rome, roept hij op tot het lenen van de noden van de heiligen, maar ook tot gastvrijheid en het zegenen van hen die je vervolgen. Dat woord geeft houvast. Hij laat erop volgen:

Stel voor zover het in uw macht ligt, alles in het werk om met alle mensen in vrede te leven.¹¹

En:

Laat u niet overwinnen door het kwade, maar overwin het kwade door het goede.¹²

Amen.

Uitzending en zegen

Als u van hier gaat, naar huis of waar dan ook heen, ga als gezegende mensen. Het is niet onze strijd lust of overwinningskracht waardoor wij het goede leven in Gods licht genieten. Door God de eer te geven, wijzen wij van onszelf af, als het gaat om de bron van de liefde, de vrede en de gerechtigheid.

De genade van Jezus Christus, de liefde van God en de genade van de heilige Geest is met jullie allen. Amen.

Noten

¹Spreuken 16,7.

²Urbanus II te Clermont Ferrant, 1295.

³Matteüs 5,44.

⁴Vgl. J.J. Rousseau.

⁵Vgl. Th. Hobbes. Margareth MacMillan: http://downloads.bbc.co.uk/radio4/reith2018/Reith_2018_MacMillan_lecture_1.pdf

⁶Hulst, W.G. van der, *Er op of er onder*, Nijkerk 1922, 28 en 55, niet voor niets heel populair in de jaren rond de Tweede Wereldoorlog.

⁷Febvre, L., *Le problème de l'incroyance au XVIe siècle. La religion de Rabelais*, 1942.

⁸Hun namen zijn grotendeels wel bekend: Nicholas Pieck; Hieronymus van Weert; Theodorus van der Eem; Nicasius Janssen; Willehad van Denemarken; Godefried van Mervel; Antonius van Weert; Antonius van Hoornaer; Franciscus de Roye van Brussel; Godefried van Duynsen uit Gorkum, Joannes van Hoornaer, Jacobus Lacops van Oudenaar, Adrianus Janssen uit Hilvarenbeek, Andreas Wouters uit Heynoord en Joannes Lenartz uit Oisterwijk.

⁹ *Er op of er onder*, 95 en 102.

¹⁰ *Er op of er onder*, 78.

¹¹ Romeinen 12,18.

¹² Romeinen 12,21.

Figuur 1: Intocht van de Watergeuzen in Den Briel, J.H. Isings. Foto Den Briel, Mimi Dekker

Figuur 2: De Martelaren van Gorcum, Cesare Fracassini (1838-1868), Vaticaanse Musea, Rome.

Dit werk valt onder een Creative Commons “Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 4.0 Internationaal” Licentie.

